

УДК – 327(477):061.1ЄС

*Наталія Сембай,
студентка 4 курсу
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ – СТРАТЕГІЧНИЙ ПРІОРИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено аналізу інтеграційних процесів, що відбуваються в Україні на шляху до членства в ЄС. Розглядається розбудова правової держави та громадянського суспільства в Україні через залучення європейського досвіду та пошук шляхів вирішення проблем інтеграційних процесів.

Ключові слова: *Європейський Союз, держава, перспективи, інтеграція, громадянське суспільство.*

This article is devoted to analysis of the integration processes, which take place in Ukraine on the path to EU membership and resultant improvement in building of legal state and civil society in Ukraine through the involvement of the European experience of this problem and finding solutions to problems in the integration process.

Key words: *European Union, state, prospects, integration, civil society.*

Постановка проблеми. Євроінтеграційні процеси і членство України в Європейському Союзі є основним інструментом реалізації національних інтересів, розбудови правової та демократичної держави, зміцнення вже існуючих та впровадження нових механізмів функціонування громадянського суспільства в Україні відповідно до європейського зразка. Вхідження України в ЄС – це запорука подальшого зміцнення вітчизняних позицій на міжнародній арені.

У цьому контексті особливо важливим є правовий аналіз здобутків та напрацювань, а також моніторинг кроків

Української держави у процесі наближення до ЄС, а значить і до зміцнення демократичних засад та верховенства права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи швидкість історико-політичних змін, які відбуваються в останні десятиліття в європейській спільноті, варто зазначити необхідність переоцінки уявлень та позицій в українсько-європейських взаємовідносинах.

Науковими дослідженнями стосовно етапів руху України до європейської спільноти, її державної політики у сфері європейської інтеграції, а також всебічним дослідженням політико-економічних впливів на українське суспільство у зв'язку зі вступом нашої держави в європейське співтовариство займаються чимало вітчизняних учених-науковців та політиків, до сфери наукових інтересів яких входить ця проблематика. До них, зокрема, віднесемо таких, як: О. Храбрый, М. Горинь, І. Бережнюк, С. Боротничек, А. С Гальчинський, О. А. Корнієвський, О. Дутіна. Щодо дослідників західноєвропейської спільноти із зазначеного питання, то до них належать такі, як: А. Арато, Р. Дарендорф, Л. Колаковскі, Д. Коен, Л. Рестрепо, А. Селігмен. Перелік вищезгаданих науковців, що досліджували цю проблематику, не є вичерпним, оскільки науковий інтерес до питання євроінтеграційних процесів та вплив їх на українське суспільство не згасає, отже, цей перелік постійно поповнюється новими іменами. Європейська інтеграція України виступає як окремий елемент зовнішньополітичної діяльності нашої держави, тому аналіз її кроків у цьому напрямі стає актуальним та цікавим як об'єкт наукового дослідження.

Мета статті - дослідження стану, перспектив і правових наслідків членства України в Європейському Союзі як запоруки розбудови громадянського суспільства, а також у подоланні проблем, що виявляються під час інтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розбудова та розвиток громадянського суспільства в Україні є одним із першочергових завдань періоду незалежності та самоутвер-

дження. Власне, від його втілення і залежить досягнення важливої мети – членства в Європейському Союзі. Впровадження в науковий вжиток поняття «громадянське суспільство» як окремої теоретичної концепції відбулося у період XVII-XVIII ст. завдяки напрацюванням таких мислителів, як Ш. Монтеск'є і Дж. Локк, згодом у цьому напрямі працювали Г. Гегель, І. Кант та інші. Вважалося, що повноцінне функціонування громадянського суспільства можливе лише за умови вільної реалізації й необмеженості прав і свобод людини та громадянина та їх захисту від посягань з боку державного апарату.

Дещо видозмінилося розуміння сутності громадянського суспільства вже в XIX-XX ст. Згодом, через пропаганду насилья як основного засобу вирішення конфліктних ситуацій, концепція громадянського суспільства відійшла на другий план і втратила минулу популярність на деякий час у багатьох країнах.

Саме в умовах відповідності європейським стандартам управління суспільний характер, структура, форми й особливості органів влади реально віддзеркалюють цілі суб'єктів, прагнення до змін, систему зв'язків, тенденції поведінки, забезпечують визначеність, послідовність і наступність політичного курсу, інноваційний характер державно-управлінських рішень [6]. Адже реалізація взаємодії в межах системи «людина - суспільство - держава» можлива шляхом демократичного суспільно-політичного партнерства, оптимальним результатом якого є розвиток України як європейської держави. Наддержавні інтеграційні процеси являють собою складні суспільні процеси щодо організації наднаціональної публічної влади з системою органів та інститутів політичної влади, неформальним, проте чітко закріпленим принципом поділу влади серед інституцій управління та структурованими рівнями прийняття рішень. Разом з тим характер розподілу функцій і владних повноважень у системі інституцій ЄС, відсутність значних відмінностей в організації національного управління країн-членів з точки зору конституційного

устрою ще не означають уніфікації правової регламентації управління в межах європейського інтеграційного процесу.

Відновлення колишнього інтересу до цього питання відбулося вже після Другої світової війни, коли людство повернулося до демократичних засад розвитку та відбудови держави і права як суспільного явища. Процес реалізації громадянського суспільства в Україні триває і до сьогодні. Проблема формування в Україні громадянського суспільства є головною з переліку вимог для обов'язкового виконання на шляху до вступу в ЄС як повноцінного суб'єкта міжнародної спільноти. Але, з огляду на реалії сьогодення, однією з перешкод на шляху розбудови громадянського суспільства в Україні виступають суттєві прогалини в теоретичній і методологічній базах через недостатню досліджуваність цих елементів.

Європейська спільнота вже на декілька кроків вперед просунулася в цьому питанні. Модель упровадження в життя «процвітаючої держави» відтіснила на другий план дослідження концепції громадянського суспільства, оскільки перебрала на себе низку завдань, які раніше були притаманні йому.

Досвід європейської цивілізації довів, що без постійного вдосконалення та розвитку громадянського суспільства ефективний розвиток самої держави значно гальмується або і взагалі припиняється. Запорукою функціонування міцного та довготривалого громадянського суспільства є постійний діалог за схемами: «індивід і політична влада», «суспільство і держава». Саме на такій концепції взаємодії між цими елементами і будується ідеал громадянського суспільства в цілому, тобто його рівень розвитку – це лише питання їхньої ефективної співпраці та взаємодоповнення.

Досягнення стратегічної мети держави щодо набуття Україною статусу асоційованого та у перспективі повноправного члена Європейського Союзу потребує формування відповідних внутрішніх передумов шляхом проведення системних реформ соціально-економічної системи, розвит-

ку громадянського суспільства, зміцнення демократичних інституцій, пошуку найбільш ефективної моделі забезпечення національної безпеки, розвитку нашої держави як незалежної та суверенної.

У Державній цільовій програмі інформування громадськості з питань європейської інтеграції України європейська інтеграція названа визначальним чинником як міжнародної діяльності України, так і її внутрішньої політики на тривалу перспективу, що зміцнює безпеку та позитивно впливає на відносини України з усіма державами світу, насамперед сусідніми.

Неухильна реалізація курсу на інтеграцію до Європейського Союзу сприятиме забезпеченню гарантій верховенства права, плюралістичної демократії, дотримання прав людини, розвитку в Україні громадянського суспільства, побудові соціально орієнтованої ринкової економіки. Державна політика інтеграції України до Європейського Союзу впливає на всі сфери суспільного життя. На національному рівні поступальний розвиток євроінтеграційних процесів в Україні пов'язаний з адекватним реагуванням у багатьох напрямках на рівні реалізації державної політики України відповідно до тактичних завдань держави у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції і потребує в найближчій перспективі вирішення низки завдань [1].

План щодо розбудови громадянського суспільства безпосередньо закріплений у положеннях Хартії основних прав Європейського Союзу, а також у різноманітних напрямках політики ЄС. Інтеграція в Європейський Союз – це один з основних напрямів міжнародної політики української держави та водночас прагнення вітчизняного суспільства стати вагомою частиною євроспільноти. Згідно зі статистичними даними Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), за інтеграцію України в ЄС виступають близько половини (від 46 % до 53 %) українців [2].

Однак низка таких подій, як Революція гідності 2013-2014 років, військово-політичний конфлікт із Російською

Федерацією, окупація Криму, нестабільність політики уряду щодо реформ дещо віддаляють членство України в Європі. Міністр фінансів Великобританії Джордж Осборн у березні 2016 р. в інтерв'ю каналу ВВС висловлює думку, що Туреччина, яка 29 років очікує набуття членства в ЄС, не зможе його отримати у найближчий час, оскільки ця країна має слабку економіку.

Зіставляючи євроінтеграційні зусилля нашої країни з турецькими напрацюваннями в цьому напрямі, можемо підсумувати, що економіка Туреччини перевищує за обсягом українську майже в п'ять разів, а ВВП на душу населення в Туреччині становить 9290 \$ проти 2109 \$ в Україні [3].

Після вступу України до СОТ, яке відбулося 16 травня 2008 року, йде подальше зміцнення інтеграційної платформи у таких напрямках:

- 1) успішні переговори та утворення митного союзу між Україною і ЄС щодо ліквідації митних та правових перешкод у цій сфері;
- 2) доопрацювання законодавства України згідно з європейськими стандартами стосовно пріоритетних сфер правового регулювання;
- 3) міжнародний діалог, що стосується питань науки та освіти, енергетики, економіки.

Однак варто зазначити, що чимала кількість проблем з боку української держави залишаються невирішеними, зокрема:

- 1) низькі інвестиції європейських транснаціональних компаній в українську економіку;
- 2) слабка розвиненість України у сфері високих технологій, низький рівень розвитку науково-технічного прогресу;
- 3) брак кваліфікованих кадрів серед політичної еліти і державних службовців України або їх недостатня професійність у конкретних сферах державної політики;
- 4) недостатня боротьба з корупцією та економічними злочинами.

Перелік ще не виконаних вимог ЄС, звичайно, не є вичерпним, оскільки питання розбудови громадянського суспільства як однієї з ключових засад функціонування демократії в Україні виступає невід'ємним пунктом у списку цінностей Європейського Союзу. Після підписання Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 р. перед Україною постало першочергове завдання – спрямувати власні зусилля на низку досить складних перетворень внутрішньо-політичного характеру. З'явилася необхідність імплементації великої кількості європейських нормативних актів, що стосуються функціонування державного сектору. Для швидкої реалізації цього завдання необхідна налагоджена робота конкретного відомства, без будь-яких відтермінувань та перекладання повноважень на інші структурні підрозділи.

Отже, інтеграція України в європейську спільноту, а згодом і її членство в ЄС зовсім не означає автоматичного створення та функціонування в Україні нового зразка громадянського суспільства та правової держави в цілому. Власне, проблема полягає у тому що українським громадянам необхідно самостійно, за допомогою зовнішніх, міжнародних, а також внутрішніх факторів будувати модель вітчизняного громадянського суспільства з усіма його супутніми ознаками та елементами, тим самим практично довівши свою прихильність до базових цінностей Європи, демонструючи готовність до реальних змін та реформ усередині нашої держави.

Відповідно до чинних законодавчих актів доцільно визначити три вектори сучасної зовнішньополітичної діяльності України в контексті європейських інтеграційних процесів:

- по-перше, наближення до європейського простору безпеки, що трансформується в умовах посилення ролі ЄС в процесі інституціоналізації європейської оборонної ідентичності;
- по-друге, утвердження складових загальноєвропейської безпекової політики, орієнтованої на формування наднаціональних механізмів управління через ево-

люційний розвиток інтеграційного процесу в межах ЄС, та частково - ОБСЄ і Ради Європи;

- по-третє, внутрішньополітична трансформація управлінської діяльності в контексті критеріїв членства ЄС.

Правова основа формування європейської інтеграційної ідеології закріплена в Конституції України, ст. 85 якої визначає виключну компетенцію Верховної Ради України щодо визначення напрямів внутрішньої та зовнішньої політики. Врешті-решт, позаблоковий статус знайшов своє закріплення у ст. 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»: «Україна - європейська позаблокова держава, ...дотримання Україною політики позаблоковості означає неучасть України у військово-політичних союзах, пріоритетність участі в удосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки, продовження конструктивного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору та іншими військово-політичними блоками з усіх питань, що становлять взаємний інтерес»

Крок у цьому напрямі – це також одна з низки ще не вирішених проблем, що стоять на перешкоді інтеграційним процесам в Україні. Важливий елемент майбутнього членства в ЄС – це відповідність держав-претендентів основоположним принципам, закріпленим у Вашингтонському договорі, що стосується демократії та свободи людини. До них можна віднести такі:

- 1) верховенство права та захист прав людини і громадянина;
- 2) розвиток міжнародної співпраці у сфері вдосконалення та зміцнення демократичних інститутів, прав, свобод та підтримання стабільності;
- 3) підтримка миру, добросусідських відносин та вирішення конфліктів на дипломатичному рівні;
- 4) запровадження європейської моделі контролю над вітчизняними Збройними силами.

Розглядаючи позицію України стосовно цього питання, звертаємо увагу на розуміння важливості утвердження де-

мократичних цінностей і формування нової, європейської моделі громадянського суспільства, запровадження децентралізаційних процесів, що відкриває нові можливості для прямої участі громадян у державно-управлінських відносинах, формування прозорих бюджетних коштів задля чіткого контролю їх розподілення за цільовим призначенням відповідно до європейських стандартів. Знову ж таки інститут громадянського суспільства відіграє ключову роль у побудові європейської, демократичної, високорозвиненої держави. Його система побудована на інструментах стримувань і противаг, що в комплексному застосуванні забезпечує свободу розвитку та контроль за додержанням прав і свобод людини і громадянина.

При цьому для успішного функціонування демократичної держави відповідальне ставлення суспільства до втілення ухвалених рішень є так само важливим, як і здатність громадськості контролювати владні структури. Кожен член громадянського суспільства повинен відчувати і проявляти свою відповідальність за дотримання основоположних прав і свобод людини, а також за утвердження злагоді і взаємодопомоги в державі. Саме тому успішне функціонування громадянського суспільства можливе лише в умовах правової держави, основною характерною рисою якої є беззаперечне панування закону в усіх сферах суспільно-політичного життя. І в цьому контексті можна говорити про прямий зв'язок між дотриманням законності, суспільним та правовим порядком і розвитком правової держави та громадянського суспільства, що здатне забезпечити захист кожної людини і громадянина [4, с. 337].

З огляду на історичне минуле, процес розвитку громадянського суспільства кожної країни має свої особливості через менталітет кожного окремого народу. Україна також не стала винятком із цього правила, адже, тривалий час перебуваючи під впливом тоталітарної системи, не мала власних уявлень про розбудову та функціонування демократичної держави і громадянського суспільства.

Наступним кроком на шляху вдосконалення українського суспільства стало його реформування відповідно до європейських політико-правових стандартів. У цьому контексті особливо важливою є взаємодія та злагоджена співпраця органів влади та інститутів громадянського суспільства. Що безпосередньо стосується євроінтеграційних процесів, то, звичайно, така співпраця не повинна зводитися тільки до інформування громадян про них – навпаки, громадськість повинна брати безпосередню участь у реалізації поставлених завдань із цих питань. Лише конструктивний діалог з усіма суб'єктами громадянського суспільства, зокрема з вченими, науковцями, компетентними в питаннях євроінтеграції.

Методи та засоби проведення ефективної роз'яснювальної роботи з населенням мають враховувати програмні документи співробітництва України з ЄС; із засадами, на яких ґрунтується така співпраця, необхідно знайомити широкий загал. Нинішній стан взаємодії органів державної влади з інституціями громадянського суспільства вимагає якісно нових підходів до формування громадської думки. Необхідно створити пряму вертикаль, що спростило б контроль за використанням субвенцій на соціально-економічний розвиток регіонів, та можна було б запровадити, крім цього, державні регіональні програми розвитку євроатлантичної та європейської інтеграції України із залученням до цього процесу іноземних фахівців та інвесторів, що, у свою чергу, позитивно позначилося б на розвитку регіонів та суспільства в цілому і зблизило Україну і Європейський Союз у багатьох питаннях, щодо яких населення нашої країни здебільшого не володіє достатньою інформацією [5, с. 17].

Особливо слід зважати на закріпленій Конституцією України наріжний принцип суспільного врядування: єдиним джерелом влади в Україні є народ. Принцип народовладдя вимагає дотримання певних норм і процедур. Цілком природно, що напрями національного розвитку інтегрують не лише внутрішньополітичні аспекти. Багато в чому національна держава чи наднаціональне утворення системно залежать від зовнішніх

загроз, економічної нестабільності, стану екологічної та воєнної безпеки. Власне, формат сучасної конституційної реформи розкривається через детермінацію внутрішньополітичної трансформації системи державного управління України в контексті відповідності зовнішнім факторам, перш за все, наближення до системи наддержавних інтеграційних процесів.

Очевидним є і той факт, що посилення суспільного сприйняття європейської політики України має виходити з підтримки суспільством політичних реформ та широкою інформаційною кампанією з питань реформ, вимагає удосконалення державно-управлінської діяльності шляхом впровадження якісних нововведень у процесі підготовки управлінських кадрів, підвищення їх професіоналізму - адже без цього адміністративне середовище сприйняття залишається надто консервативним.

У процесі формування інтеграційної ідеології в державному управлінні важливо реалізувати такі завдання:

- визначити зміст, характерні властивості, сутність історичних засад формування української зовнішньої політики, дослідити сутність спільної зовнішньої політики ЄС;
- виділити й охарактеризувати чинники, що впливають на формулювання і реалізацію зовнішньополітичного курсу України, розкрити взаємозв'язок між особливостями формування національної ідентифікаційної моделі й змістом українських національних інтересів;
- дати оцінку ролі інститутів влади у вирішенні важливих зовнішньополітичних завдань в умовах зростаючого впливу на міжнародні політичні процеси інтеграційного чинника;
- оцінити перспективи повної та часткової інтеграції України до ЄС та внеску України в європейську політику безпеки у контексті дослідження проблем європейського інтеграційного процесу та механізмів формування Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС;

- проаналізувати зміст українсько-європейських протиріч, виявити основні перспективи конституювання в Україні європейського демократичного проекту, дослідити потенціал і обмежувальні чинники розвитку відносин «Україна - ЄС».

Відносини «Україна - ЄС» свого часу були визначені:

- Угодою про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 р., де визначено пріоритетні напрями наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу;
- Стратегією інтеграції України до Європейського Союзу, затвердженою Указом Президента України від 11 червня 1998 р. № 615, в якій визначено основні положення зовнішньополітичної стратегії щодо інтеграції України в європейський правовий простір, мету та етапи правової адаптації;
- Спільною стратегією щодо України, схваленою Європейською Радою на Гельсінському саміті 11 грудня 1999 р., якою Європейський Союз підтримав процес економічних перетворень в Україні та поступового наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу у визначених пріоритетних сферах;
- Програмою інтеграції України до Європейського Союзу, схваленою Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. № 1072, де визначено шляхи і темпи реалізації окремих пріоритетів, які повинні бути обумовлені ходом проведення економічних реформ та спрямовані на досягнення критеріїв, що впливають із цілей валютного, економічного та політичного союзу держав-членів Європейського Союзу і сформульовані Європейською Радою на Копенгагенському саміті в червні 1993 р.;
- Планом дій «Україна - ЄС» - Європейська політика сусідства (2005 р.);
- Політичною ініціативою ЄС «Східне партнерство» (2008 р.).

Висновки. Отже, підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що система взаємовідносин між Європейським Союзом і громадянським суспільством України вже дає певні позитивні напрацювання в контексті забезпечення демократичного та європейського розвитку держави. Європейський Союз на власному прикладі демонструє важливість взаємодії громадянського суспільства з органами влади. За рахунок розвитку правової держави можливе функціонування повноцінного громадянського суспільства. Вступ України до ЄС дозволить просунути українському суспільству на наступний щабель у напрямі до утвердження європейських цінностей функціонування громадянського суспільства, а саме: розвиток та реалізація правової держави можлива за рахунок реструктуризації законодавства, виконання якого має бути обов'язковим для всіх; захист порушених прав та свобод людини і громадянина; подолання корупційних процесів відповідно до міжнародно визнаних норм. Євросоюз пропагує у своїй зовнішній політиці просування відповідних цінностей у сфері зміцнення громадянського суспільства, що і виступає одним із важливих завдань на шляху до членства в ньому. Багаторічний досвід Євросоюзу має вагоме значення для України, особливо в сучасних умовах, коли виникає гостра необхідність у стабілізації розвитку держави в цілому. За рахунок цього відбувається активізація громадянського суспільства і, як наслідок, налагодження конструктивного діалогу між владою та суспільством.

Більшість громадян України підтримує необхідність інтеграції до ЄС. Це пояснюється актуальністю таких аспектів:

- 1) обов'язкове виконання Угоди про асоціацію з ЄС є сьогодні важливим інструментом, за допомогою якого можна втілювати в життя політично та державно необхідні реформи;
- 2) вітчизняне суспільство і державна влада здебільшого розуміє важливість виконання взятих на себе зобов'язань як доказ для Євросоюзу реального бажання інтеграції до ЄС;

3) за рахунок позитивних результатів виконання угоди ЄС має змогу зробити зустрічні кроки та оптимізувати власні відносини з Україною.

Отже, з'являється шанс проведення глибоких реформ щодо розбудови та утвердження громадянського суспільства європейського зразка.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008-2011 роки : Постанова Кабінету Міністрів від 2 лип. 2008 р. № 594 // Офіц. вісн. України. 2008, № 49. Ст. 1584.
2. Щекин Г. В. Социальная теория и кадровая политика: монография. – К.: МАУП, 2000. 576 с.
3. Еволюція і розвиток громадянського суспільства в Україні та євроінтеграційні процеси : наук. розробка / [Н. Ф. Бенюх, А. Й. Яскевич, І. В. Рейтерович та ін.] ; за заг. ред. С. О. Телешуна. К. : НАДУ, 2010. 52 с.
4. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку : монографія / за заг. ред. Ф. М. Рудича. – К.: Парламентське видавництво, 2006. 412 с.
5. Засади співробітництва України з Європейським Союзом (Офіційна інформація представництва України у Європейському Союзі) URL : <http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/eu/ua/556.htm>.
6. Батаренко А. О. Проблеми та перспективи європейської інтеграції України // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. 2014, № 1. С. 34–37.
7. Малик Я. та ін. Європейський Союз. Львів, 2006. 610 с.
8. Сльозко О. Європейський вибір України в контексті інтеграції в ЄС. // Україна у світовому економічному просторі / Інст. економіки упр. та госп. права. К.: Таксон. 2008. 246 с. С. 63–81.

REFERENCES

1. Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi cilyovoyi programmi informuvannya gromads'kosti z pitann' yevropeys'koyi integraciyi Ukraini

na 2008-2011 roki: Postanova Kabinetu Ministriv vid 2 lip. 2008 r. № 594 (2008) [*On Approval of the State Target Program for Informing the Public on European Integration of Ukraine for 2008-2011: Resolution of the Cabinet of Ministers dated July 2, 2008 № 594*]. Ofic. Visn. Ukraini, 1584.

2. Schchekin, G. V. (2000) Socialnaya teoriya i kadrovaya politika: monografiya [*Social theory and personnel policy: monography*]. MAUP, 576.

3. Benyukh, N.F., Yaskevich, I.V. (2010) Evolyuciya i rozvitok gromadyanskogo suspilstva v Ukraini ta yevrointegraciyni procesi: nauk. Rozrobka [*Evolution and Development of Civil Society in Ukraine and European Integration Processes: Sciences. development*]. Za red. Teleshuna S. O., 52.

4. Gromadyanske suspilstvo v suchasniy Ukraini: specifika stanovlennya tendenciyi rozvitku: monografiya (2006) [*Civil Society in Contemporary Ukraine: Specificity of Formation, Developmental Trends*]. Za red. F. M. Rudicha. Parlaments'ke vidavnictvo, 412.

5. Zasadi spivrobitnictva Ukraini z Yevropeyskim Soyuzom (Oficiyna iformaciya predstavnictva Ukraini v Yevropeyskomy soyuzi) [*Principles of cooperation between Ukraine and the European Union (Official information of the Ukrainian representation in the European Union)*]. Retrieved from: <http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/eu/ua/556.htm>.

6. Batarenko, A. O. (2014) Problemi ta perspektivi yevropeyskoyi integraciyi Ukraini [*Problems and Prospects of the European Integration of Ukraine*]. Naukoviy Visnik Institutu mizhnarodnih vidnosin NAU № 1, 34-37.

7. Malik Ya. Ta in. (2006) Yevropeyskiy Soyuz [*The European Union*], 610.

8. Slyozko, O. (2008) Yevropeyskiy vibir Ukraini v konteksti integraciyi v YeEs [*The European Choice of Ukraine in the Context of EU Integration*]. Takson, 246.